

थिमिया कुमा: बिनां

रविन श्रेष्ठ

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि.
rabin.shrestha@cdnb.tu.edu.np
DOI: 10.3126/hj.v16i1.76380

सार

थिमि भक्तपुर जिल्ला दुने दुनेया प्यंगू नगरपालिकामध्ये मध्यपुर थिमि नगरपालिका नं छगू खः । चाया ज्या थलबल दय्कीम्ह मनूयात 'कुमा:' धाइ । कुमा:यात संस्कृतं 'प्रजापति' धाइ । कुमा:त येँ, यल ख्वप, थिमिइ दु । थ्व अध्ययनय् थिमिया कुमा:या बिनांया जक अध्ययन जूगु दु । 'बिनां'या अर्थ विशेषनाम खः । येँ, यलया नेवा:तसें 'कुनां' धाइ । ख्वपया नेवा:तसें 'बेनां' वा 'बिनां' धाइ 'कुनां' अङ्ग्रेजीया 'टोटेम'लिसे नं ज्व:मला:, खस समाजया उपथर लिसे नं ज्व:मला: । मध्यपुर थिमि नगरपालिका थीथी नेवा: समुदायया बाहुल्य दूगु क्षेत्र खः । स्थानीय मनूतय्सं थःगु बिनांया अर्थ नं मथुल । थिमिया कुमा:तय्सं थःगु पहिचान नं मदय्का च्वनेमाल । थ्व अध्ययनया नितिं बिनांया अर्थ छु ? थ्व छु गथे छयली ? व बिनांलिसे स्वा:गु सांस्कृतिक, धार्मिक सम्बन्ध छु गन दु ? धैगु मु समस्या जुल । थ्व अध्ययनं बिनां, बिनांया आक्षरिक बनोट, आक्षरिक अर्थ व प्रायोगिक अर्थ न्हेब्व:गु दु । लिसें मा: थाय् बिनांलिसे स्वापू दूगु सांस्कृतिक, सामाजिक, ऐतिहासिक विषयवस्तुया नं व्याख्या जूगु दु । थुकियात भाषिक पहिचान धाइ । थ्व अध्ययनया भौगोलिक क्षेत्र मध्यपुर थिमि नगरपालिकाया १ निसें ९ वडा दुनेया कुमा: समुदाययात का:गु दु । थ्व अध्ययनया नितिं मा:गु सामग्री विशेष याना: ओमकारेश्वर श्रेष्ठजु पाखें साभार का:गु दु । मगा:गु मचा:गु क्षेत्रयार्य याना: नं मुंकुगु दु । अथे हे पुस्तकालयका सामग्री नं छय:गु दु । थिमिया कुमा:त थःगु देया रक्षा थ:म्ह हे याना: छेंया नितिं मा:गु हलज्वलं व नसात्वँसा नं थ:म्ह हे उत्पादन याइपिं स्वावलम्बी, आर्थिक अवस्था बल्लापिं वर्ग धैगु उलाक्यंगु दु ।

मुखँगः : कुमा:, थिमि, थेमूङ्गग्राम, पहिचान, बिना ।

वागमती प्रदेश, भक्तपुर जिल्ला दुने दुनेया प्यंगू नगरपालिकामध्ये - मध्यपुर थिमि नगरपालिका नं छगू खः । भक्तपुर जिल्ला दुनेया तत्कालिन बोडे, नगदेश, चपाचो, बालकुमारी र लोकन्थली गाउँ विकास समितियात समायोजन याना: वि.सं.२०५३ चैत्र १४ गते थ्व नगरपालिका गठन जूगु खः । १७ गू वडा दूगु नगरपालिका देशय् सङ्घीय शासन व्यवस्था लागू जुइधुंका: वि.सं.२०७३ फाल्गुन २२ गते नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदया निर्णयकथं गुंगू वडा जू वन । थ्व नगरया पूर्वय् भक्तपुर व चाँगुनारायण नगरपालिका, पश्चिमय् काठमाडौं महानगरपालिकाया सिनामङ्गल, उत्तरय् कागेश्वरी मनोहरा नगरपालिका व दक्षिणय् सूर्यविनायक नगरपालिका दु । थ्व नगरपालिकाया अवस्थिति २७ डिग्री ४०' निसें २७ डिग्री ४२' उत्तरी अक्षांशतक व ८१ डिग्री २२'३०" पूर्व निसें ८५ डिग्री २५'०" देशान्तर व समुन्द्री सतहलं १३२६ मिटर च्वय् ला: । थ्व नगरपालिकाया लाग्गा ११.४७ वर्ग किलोमिटर दु । थ्व नगरपालिकाया जनसंख्या वि सं २०७८ या जनगणनाकथं १,१९,७५६ दु ।

थिमि खँग्वः थि व मि स्वाना वःगु खः । थिया अर्थ जहां थीम्ह खः । मिया अर्थ मनू खः । थिमि या अर्थ जहां थीपिं मनू च्वनीगु थाय् खः । थिमिया पुलांगु नां थेमृङ्गग्राम खः । संवत् ४०७ या शिवलिङ्गय् थेमृङ्गग्राम, बोसिङ्गग्राम व दइतापल्लि प्रदेश उल्लेख जुयाच्वंगु दु । संभवत थुकिया हे लिधंसा कासें थिमियात थेमृङ्ग, बोदेयात बोसिङ्ग धाःगु जुइमाः (श्रेष्ठ, ने.सं.१९२४) । लिच्छविकालया 'ख्वपृड', 'म्हसपृड', 'नालाड' थौकन्हय् वया 'ख्वप', 'म्हेपि', 'नाला' जुल, अथे 'थेमृङ्ग'या 'थिमि' जुल । खोपृड खँग्वः संस्कृत खँग्वः मखु, किरात खँग्वः खः (वज्राचार्य, वि सं.२०३०) । थुकिंयानाः थेमृङ्ग खँग्वः नं किरातकालीन खँग्वः खः । उकिं थिमि किरातकालीन बस्ती खनेदु ।

थिमि नांया बारे न्यकं बाखं दु । उगु बाखंकथं थिमिया मनूतय्सं ख्वप देयात बारम्बार शत्रु पाखे रक्षा याःगुलिं ख्वपया जुजुपिन्सं थ्व थाय्या मनूतय्त 'छेमि' (chhemi) अर्थात 'सामर्थ्य दुपिं' धका नां छुना विउगु खः । व हे छेमि लिपा वना थाय्या नां थिमि जुल । मेगु खँकथं नेपालभाषाया 'थि' व 'मि' स्वाना थिमि जूगु खः । थि या अर्थ तेज दुगु व मि या अर्थ अग्नि खः । थनया मनूतय्गु शक्तिया कारण थिमि नां जूगु खः (Müller, 1981) ।

गोपालराज वंशावलीया ने.सं. ४९२, ४९६, ५०० या थीथी घटनावली 'थ्यमि', सिभात्वाःया बाखाछें महाद्यःया देगलय् दूगु ने.सं.५६(१)या ल्वहंपती 'थेमिदेस', ने.सं.६३५-६९० या तमसुक्य् थेमिमधेस्थान, थेमि, मधेस्थान, मध्यपुरी, मध्यपुलिस्थान खँग्वः न्त्यथनातःगु दु । ने.सं.७०७, ८५३, ८५९ या तमसुक, ल्वहंपती थेमि ने.सं. ८००-९०० तकया अभिलेखय् मध्यपुर, थान्य, मध्यपुरस्थान खँग्वः छ्यलातःगु खनेदु । ने.सं.१०३० निसं थिमि खँग्वः छ्यःगु खः (श्रेष्ठ, ने.सं.१९२४) ।

चाया ज्या याइम्ह मनूयात कुमाः धाइ । कुमाः कुम्हारया व्यूत्पादन खः । थुकिया प्रक्रिया थथे दु- कुम्हार > कुमार [अल्पप्राणीकरण] > कुमाल [लकारीभवन] > कुमाः [अन्तिमवर्ण लोप, क्षतिपूरक दीर्घता] । कुमाः नं थीथी दु । घलय् जाय्क कुमाः, धम्प कुमाः, ह्याउँज्या कुमाः, थःने कुमाः दु । चाया थलबल छकःजक मी छुइपिन्त घले जाय्क कुमाः धाइ । ह्याउँगु चाया थलबलयात बांलाकेगु नितिं निकः मी छुयाः हाकुइकीपिन्त हाकु कुमाः धाइ (प्रजापति, ने.सं.१९२७) । चाया थलबल दय्केगु नेवाःतय् प्रजापति वा कुम्हाःतय्संजक मखु, नेपाःया मेमेगु जाति दुने नं दु । उमित प्रजापति वा कुम्हाः धाइमखु । मगः व राईतय्सं चाया थलबल दय्कीपिन्त वारवाकीप्पा, लिम्बुतय्सं फुकेग्रीब्या, सुनुवारतय्सं गट्भेल्य, तामाङतय्सं कुमाले, थारु व भोजपुरीतय्सं कुम्हार धाइ (जोशी, ने.सं.१९२४) ।

कुमाःयात संस्कृतं प्रजापति धाइ । दक्व प्राणीया सृष्टियाःम्ह ब्रम्हायात नं प्रजापति धाय्गु याः । प्रजा धाय्बले मनू व पति धाय्बले मालिक अर्थात मनू व सकल प्राणीया मालिक ब्रम्हा खः । चाया थीथी थलबल नापं कलाकृतिया सृजना अर्थात सृष्टि यानावयाच्वंगु भाःपाः चाया ज्या याइपिन्त प्रजापति धाःगु खः धैगु धापू दु । हिन्दु धर्मया दकलय् पुलांगु ग्रन्थ यजुर्वेद कथं सृष्टिकर्ता वा रचनाकारयात प्रजापति धाइगु खँ न्हेथनातःगु दु । कुम्हाःतय्सं थःपिं ब्रम्हाया वंश धाइ । अथे हे भारतया प्रजापति वंशावलीकथं ब्रम्हाजी प्रजापति नांया छम्ह ऋषिं सृष्टि याःगु खः । थ्व हे ऋषिं चाया वृक्ष, पशुपक्षी, थलबल दय्काः चाज्यायात प्रचार प्रसार याःगु खः धैगु धापू दु । थुकिया हे आधारय् चाज्या याइपिं कुम्हाःतय्सं थःपिं प्रजापति ऋषिया सन्तान भाःपिया थःगु थर प्रजापति च्वय्गु जन्मसिद्ध अधिकार खः धाइ । चाज्या याइपिं कुम्भकारया सन्तान जूगुलिं आःतकनं चायागु ज्या याइपिसं भारत देशय् थःगु थर कुम्भकार तयाच्वंगु दु । चायागु लः तय्गु धम्पयात संस्कृत भासं कुम्भ धाइ । कुम्भकारं दय्कुगु जुगुलिं धम्पयात कुम्भ धाःगु जुइमाः । लिपा थ्व हे खँग्वः ध्वनि परिवर्तन जुयाः कुम्हार, कुम्हाल, कुम्हाः धाःगु अनुमान याय्फु (प्रजापति, ने.सं.१९२७) ।

कुनाया अर्थ कुलनाम खः । कमलप्रकाश मल्ल (ई.२०११)या धापुकथ कुनाया अर्थ कुलनाम (Lineage name) वा कुलया नां खः । बिनाया अर्थ विशेषनाम (Special name) खः । यें, यलया नेवाःतसें कुनां धाइ । कुनां अङ्ग्रेजीया टोटेमलिसे नं ज्वःमलाः, खस समाजया उपथर लिसे नं ज्वःमलाः । थुज्वःगु कुनां जनावरया नां, कीया नामं, स्वां वोटविरुवाः, म्हया आकृति, स्वभाव, बानीब्यहोरा, स्थाननामं वःगु खनेदु । कुनांबिनां स्यस्यः, ज्यापु व साय्मि समुदायलय् दु यें, यलया नेवाःतसें कुनां धाइ । खपया नेवाःतसें बेनां वा बिनां धाइ (श्रेष्ठ, ने.सं.११४४ ख) ।

मध्यपुर थिमि नगरपालिका थीथी नेवाः समुदायया बाहुल्य दूगु क्षेत्र खः । थौंकन्ह्य् आप्रवासीत नं दय्छुंकल । स्थानीय मनुतय्सं थःगु बिनाया अर्थ नं मथुल । पिनं वःपिन्सं पाय्छि उच्चारण याय् मफुत । अथे जुयाः उमिसं बिनाया उच्चारण स्यक यानाहल । थिमिया कुमाःतय्सं थःगु पहिचान नं मदय्का च्वनेमाल । थ्व समस्या ज्यंकेतं निगू न्हेसः छुनागु दु : क. बिनाया अर्थ छु ? थ्व छु गथे छयली ? ख. बिनालिसे स्वाःगु सांस्कृतिक, धार्मिक सम्बन्ध छु गन दु ?

थ्व अध्ययनया उद्देश्य बिनाया अर्थ छु ? थ्व छु गथे छयली ? मालेगु । बिनालिसे स्वाःगु सांस्कृतिक, धार्मिक सम्बन्ध छु गन दु ? मालेगु । बिनाया आक्षरिक बनोट, आक्षरिक अर्थ व प्रायोगिक अर्थ मालेगु लिसें बिनालिसे स्वापू दूगु सांस्कृतिक, सामाजिक, ऐतिहासिक महत्व न्हेब्वय्गु खः ।

विधि

विधि दुने (क) लागा (ख) सैद्धान्तिक अवधारणा, (ग) सूचना संकलन दुथ्याःगु दु ।

(क) लागा : थ्व अध्ययनया भौगोलिक क्षेत्र पूर्वय् भक्तपुर व चाँगुनारायण नगरपालिका, पश्चिमय् काठमाडौं महानगरपालिकाया सिनामङ्गल, उत्तरय् कागेश्वरी मनोहरा नगरपालिका व दक्षिणय् सूर्यविनायक नगरपालिका लाःगु मध्यपुर थिमि नगरपालिकाया १ निसें ९ वडा दुनेया कुमाः समुदाययात काःगु दु । थ्व अध्ययन भाषिक पहिचान सिद्धान्त दुने च्वनाः जूगु दु ।

(ख) सैद्धान्तिक अवधारणा : गुगु जाति गुगु थासय् च्वनी, उगु थासय् उगु जातिया भाषां हे स्थाननाम नं च्वनी, बिनां नं च्वनी । थुकिं हे उगु थाय्लिसे स्वापू दुगु पहिचान नं सी दइ । उक्रियात भाषिक पहिचान धाइ । थ्व अध्ययन बिनाया मूलतः भाषिक व्याख्या हे याःगु दु । थुकी बिनां, बिनाया आक्षरिक बनोट, आक्षरिक अर्थ व प्रायोगिक अर्थ न्हेब्वःगु दु । माः थाय् बिनालिसे स्वापू दूगु सांस्कृतिक, सामाजिक, ऐतिहासिक विषयवस्तुया नं व्याख्या जूगु दु ।

(ग) थ्व अध्ययनया नितिं माःगु सामग्री ओमकारेश्वर श्रेष्ठ (श्रेष्ठ, ने.सं.११४४ क) पाखें काःगु दु । उकिं वय्कःयात कृतज्ञता ज्ञापन नं याःगु दु । मगाःगु मचाःगु क्षेत्रयार्य यानाः नं मुंकुगु दु । अथे हे माःथाय् पुस्तकालयका सामग्री नं छयःगु दु ।

बिनाया विश्लेषण

थ्व अध्ययनया विश्लेषण भाषिक पहिचान सिद्धान्त दुने च्वनाः जूगु दु । थुकी बिनां, बिनाया आक्षरिक बनोट, आक्षरिक अर्थ व प्रायोगिक अर्थ न्हेब्वःगु दु । लिसें माः थाय् बिनालिसे स्वापू दूगु सांस्कृतिक, सामाजिक, ऐतिहासिक विषयवस्तुया नं व्याख्या जूगु दु ।

क.की, भंगः, पशु :

	बिनां	आक्षरिक बनोट	आक्षरिक अर्थ	प्रायोगिक अर्थ
१.	कोजु	को - जु	भंगः - आद	कोजु

क्वः यात हनावना तयाः छुनातःगु कोजु (१) खँग्वः खः । क्वः नेवाःसमाजय् सन्देश हइम्ह भंगः खः । उकिं क्वः हाःवलकि पाहाँ वइ धाइ । क्वः तसकं चलाखम्ह भंगः खः । व भंगःयात मान बियाः

छुनातःगु खँग्वः खः कोजु । थुकिया प्रक्रिया थथे जुइ- कोख-जु>कोखजु>कोःजु [आदिपदान्त वर्ण लोप, क्षतिपुरक दीर्घता]>कोजु [दीर्घता क्षय] । थ्व चलाखम्ह कुमाः खः । मेगु धापूकथं क्वः छम्ह भंगः खःसां पुलांगु अभिलेखय् क्वछें वःगु जुया क्वःया अर्थ भंगः मखुसें क्वय्छें>क्वछें>क्व>को जुगु खनेदु ।

२. खिचाजु खिचा - जु खिचा - आद खिचाजु
तसकं इमान्दार, तसकं गूण खंम्ह, छें पिवाःच्वनीम्ह पशु खिचा खः । थुज्वःगु स्वभाव दुम्ह मनूयात हनाः -जु लितँसा छुनातः खिचाजु (२) तःगु खनेदु ।

३. छुँजु छुँ - जु छुँ - आद छुँजु
छुँयात हनाबना तयाः जु लितँसा छुनाः छुँजु (३) खँग्वः वःगु खः । छुँया विशेषता धैगु न्ह्याथाए नं प्वाःखनेफु, अनं दुहां वनेफु । तसकं लगनशील प्राणि खः । थथे हे लगनशील मनूयात छुँजु धाइ ।

४. ध्वंजु ध्वं - जु पशु-आद ध्वंजु
५. सलजु सल - जु सल - आद सलजु
बिनां आक्षरिक बनोट आक्षरिक अर्थ प्रायोगिक अर्थ

६. गोंगः गोंगः गोंगः गोंगः

७. त्वाति त्वाति त्वाति त्वाति

ध्वंजुयात जोन्छे नं धाइ । थ्व जम्बुक खँग्वः संस्कृतया ध्वं थुइकेत वइगु खः । ध्वं दूगु छें च्वनिपिं मनूत जूगुलिं ध्वंजु (४) जुल । थ्व कुनां स्यस्यःतय् नं दु (श्रेष्ठ, ने.सं. ११३९) । सलया जू आदरार्थी छुनावःगु खँग्वः सलजु (५) खः । थुपिं नगदेशय् च्वपिं खः । गोंगः (६) सुथं न्हापां हालीम्ह भंगः खः । त्वाति (७) चाया दुने दइपि कीमध्ये छम्ह नं खः । थ्व किलं क्वाताक्वाता यानाच्वनी ।

८. दुगु दुगु दुगु दुगु
९. दोहं दोहं दोहं दोहं
१०. धुंमनः धुं- मनः धुं- मनः धुं मनःम्ह

दुगु (८) नक्सालं वाय् हिलाः थिमी वःगु खनेदु । दुगु खलः थिमिया शिवात्वाः व बोडे नं दु । थ्व बिना सेस्यः व कुमाः निखलःसिया दु । दोहं (९) धइपिं कुमाः बाद्यकार खः । महाद्यःया वाहन थुसा व हारांम्ह मनूयात नं दोहं धाइ । धुँ छें दुहाँ वयः नं मनूयात मनसे लिहाँवंगु जुया व कुमाःयात धुंमनः (१०) धाइ ।

११. ध्वं ध्वं ध्वं गुँइ च्वनीम्ह जनावर
१२. न्या न्या न्या लखय् च्वनीम्ह प्राणी

ध्वं (११) तसकं चलाखम्ह पशु खः । बुइ ज्या सनाच्वंम्ह किसानयात ध्वंया रूप कयाःवःम्ह निलबाराही देवं गुँइ यंकाः निलबाराही प्याखं स्यनाहःगु जुयाः व किसानयात ध्वं धगु धाइ । आतक नं ध्वंतय्गु छें निलबाराही गं प्याखं पिहां वइगु आखाः दनि । प्याखनय् भैलःदेवं क्वखाइगु कातिमाः नं ध्वं खलःयाके सुरक्षित दनि । न्हापा ख्वपया तलेजुइ हे दिगुद्यः हनीपिं थिमिया ध्वंत ख्वपं वःगु धाइ । छगू दँ जुजुसिबे न्हापा थुमिगु तिसाः द्यःयात छाःगु जुयाच्वन । अथे जुयाः जुजुं निपी वुँ तयाः थुमि दिगुद्यः जस्तिक्व धाःगु थासय् पलिस्था यानाबिल । थ्व द्यः बिस्काः जात्राय् जात्रा याः सां थुकिया पाः ध्वंखलकं जक हे फइ (श्रेष्ठ, ने.सं. ११४४) । थ्व बिनां यलया सेस्यःतय् नं दु । न्या लखय् च्वनीम्ह प्राणी खः । थथे न्या लहीम्ह कुमाःयात न्या (१२) हे धाइ ।

१३. फैं फैं फैं एकोहोरोम्ह प्राणी
१४. भ्याय् भ्याय् भ्याय् फैया बाजात

	बिनां	आक्षरिक बनोट	आक्षरिक अर्थ	प्रायोगिक अर्थ
१५.	ब्यां	ब्यां	ब्यां	लः व जमिन निथासं चवनीम्ह प्राणी
१६.	माकः	माकः	माकः	सिमाय् चवनीम्ह प्राणी
१७.	साभ्वाः	सा - भ्वाः	सा - भ्वाः	सा जवाः
१८.	साँपाल	साँ - पाल	सा - लहीम्ह	सा लहीम्ह
१९.	शाहपाल	शाह - पाल	शाह - पाल	सा लहीम्ह
२०.	हाँय्जु	हाँय्-जु	हाँय्- आद	हाँय्जु

फै (१३) सुयागुं हे खँ हे मनेनीम्ह थःगु हे सुरय् एकोहोरोम्ह कुमाःयात धाइ । भ्याय् (१४) फैया बाजात खः । फै, भ्याय् लहिनातःपिं कुमाःतय्गु बिना हे फै, भ्याय् जूगु खनेदु । ब्यां (१५) लः व जमिन निथासं चवनीम्ह प्राणी खः । ब्यां हालकि वा वइ धाइ । वा बाली स्यंकीपिं की नयाः मनूया सेवा याइ । उकिं गुन्हुपुन्हीबले ब्यांयात 'ब्यांजा' नकेगु चलन दु । माकः(१६) बिना दुपिं थिमी यक्व थासय् दु । अथेखःसां माकःत फुक्कं छगू हे मखु, दाजुकिजा नं मखु । थिमी बाय्हिलाः सिनामंगल चवःपिनिगु धापुकथं वय्कःपिं कःमि खः । जुजु भुपतिन्द्र मल्लं न्यातपौ देगः दय्के सिधय्का गज्जु छुइत मेपिं ग्यानाचवंगु इलय् नं खुरुखुरु खः गयाः थहाँवंगुलिं माकः वं थें वन धकाः लिपा उमिगु बिना हे माकः जुल । थुमिगु पुलांगु बिनां दकःमि खः (श्रेष्ठ, ने.सं. ११४४क) । थ्व बिनां सक्वय् व भवतय् च्वपिं सेस्यतय् नं दु । साभ्वाः (१७) साभ्वाःया व्यूत्पादन खः । थुकिया प्रक्रिया थथे जुइ- साजवाः> साभ्वाः [महाप्राणीभवन]कृत रूप साभ्वा खः । थुकिया अर्थ सा ज्वइम्ह कुमाः खः । सा लहीपिं कुमाःयात साँपाल (१८) धाइ । थ्व खँवः यलय् सापाल जुइ । थिमी सापालं नासिकीकरण जुयाः साँपाल जूगु खनेदु । थुमिसं थौंकन्हय् शाहपाल (१९) चव्याहगु खनेदु । हाँयात थिमी हाँय् धाइ । हाँय्जु (२०) नगदेशया कुमाः खः । हाँयात हनाः लिताँसा-जु तःगु खः ।

ख.कूल, वंश :

२१.	तःखलः	तः-खलः	तः-खलः	तःधंगु खलः
२२.	म्होपु	म्होपु	म्होपु	म्होपु
२३.	लवः	लवः	लवः	लवः
२४.	साहुखलः	साहु- खलः	साहु- खलः	तःमिपिं
२५.	हरिवंश	हरिवंश	हरिवंश	पुराणया नां

तःखलः (२१) छें जः यक्व दुपिं कुमायात धाइ । म्होपु (२२) म्होपिया व्यूत्पादन खः । ख्वपय् बहुवचन तँसा -पि -पु जुइ । थन म्होजक दुपिं कुमा म्होपु जूगु खः । लवः (२३) कारोवार यानाः वइगु थप धेवादुम्ह कुमाःयात धाइ । साहुखलः (२४) तःमिपिं कुमाःखलःयात धाइ । लखपति लाखतका दां दुम्ह कुमाःयात धाइ । हरिवंश (२५) मचा द हे मदुसा वा म्थ्यायजक दयाः काय्मचा मबुलकि व छेंय् हरिवंश पुराण कंकेगु चलन दु । अथे याना बूम्ह मचाया नां हरिवंश तइ । वया सन्तानया बिनां हरिवंश जुइ ।

	बिनां	आक्षरिक बनोट	आक्षरिक अर्थ	प्रायोगिक अर्थ
ग.छें :				
२६.	कुछें	कु- छें	कु- छें	कुनय्चवंगु छें
२७.	कोछें	को- छें	को- छें	क्वय्चवंगु छें
२८.	साँभ्याः	साँ - भ्याः	साँ - भ्याः	सँभ्याः

कुनय् च्वंगु छैयात कुँछें (२६) धाइ । व छैया मनूयात कुँछें धाइ उकिया प्रक्रिया थथे खनेदु - कुमँछें > कुनँछें [नासिकीकरण] > कुँछें [अनुनासिकीकरण] । कोँछें (२७) या अर्थ क्वने वा क्वय् च्वंगु छें जुइ । थन च्वमह मनूया नां कोँछे जुल । थुकिया प्रक्रिया थथे जुइ- कोँछें > कोँछें [मध्यस्वर लोप] > को [अन्तिम पद लोप] । साँभ्याः (२८) धैगु सँभ्याः खः । सँभ्याः दुगु छैयामह मनू साँभ्याः जुल ।

घ. ज्या :

२९.	अवाल	अवाल	अवाः	अप्पा छीमह
३०.	आवाः	आवाः	आवा	आय्पा पौ चीमह
३१.	कःमि	कःमि	किःमि	कर्मि
३२.	कःमिनायः	कःमि - नायः	कःमि - नायः	कःमितय् नायः
३३.	कापःसाहु	कापः - साहु	कापः - साहु	कापःसाहु
३४.	काँपा	काँ - पा	काँ - पा	काँ पालिमह मनू
३५.	काँफा	काँ - फा	काँ - फा	काँ फइमह मनू
३६.	कालु	का - लु	का - लु	काँचा लु
३७.	गोंगःकःमि	गोंगः-कःमि	गोंगः-कःमि	गोंगःकःमि
३८.	घःजु	घः - जु	घः - आद	घतय् च्वनीमह

छें दनीगु अप्पा छीमह मनूयात अवाल (२९) धाइ । आय्पा पौ चीमह मनूयात अवाल (३०) धाइ । सीपदुगु ज्या याइपिं मनू कःमि (३१) खः । जुजु भुपतिन्द्र मल्लं न्यातपौ देगः दय्के सिधय्काः गजू छुइत मेपिं ग्यानाच्वंगु इलय् थ्व हे कःमियात च्वय् वनेत उजं जूबले माकः थें स्वास्वारा थाहां वनाः गजू छुल । उकिं उमिगु बिनां माकः जुल (श्रेष्ठ, ने.सं. ११४४) । थौकन्हय् थुमिसं माकः (१६) बिनां च्वय्गु यानावयाच्वंगु दु । कःमिनायो (३२) लाय्कूया मू कःमियात धाइ । थिमिया मे प्वाः खनीगु जात्राय् वहे कःमि नायो नं म्ये प्वाः खंकी । कापःसाहु (३३) थाज्या थानाः कापः थाइगु उद्योग चाय्कातःपिन्त धाइ ।

कँयात ख्वपय् काँ धाइ । थ्व हे काँ वा काँ पालिमहसित काँपा (३४) धाइ । पालातःगु काँ फइमहसित मनूयात काँफा (३५) धाइ । काँ मालिमह, हाकुचा (काँ) लुइकीमह मनूयात कालु (३६) धाइ । थ्व कालु काँ व लू जानाः काँलू जूगु खः । काँ धैगु काँचा व लू धैगु लुइकीगु खः । थुकिया प्रक्रिया थथे जुइ कँलू > काँलू [स्वरक्षय] > कालू [अनुनासिकीकरण] > कालु [दीर्घता क्षय] । देगलय् पलिं चीबले पेखे कुनय् चाया गोंगः छुइमह कःमियात गोंगःकःमि (३७) धाइ । थ्व बिना सेस्यःतय् नं दु । घःजु (३८) घतय् च्वनीमह मनूयात धाइ ।

बिनां आक्षरिक बनोट आक्षरिक अर्थ प्रायोगिक अर्थ

उ. ज्वलं :

३९.	खर्बुजा	खर्बुजा	खर्बुजा	छथी बाजं
४०.	गःपचा	गःपचा	गःपचा	ग्वम्पचा
४१.	घ्यःक्वंचा	घ्यः - क्वंचा	घ्यः - क्वंचा	घ्यः तय्गु क्वंचा

खर्बुजा (३९) काहाबाजा पुइपिं मनूत खः । काहाबाजाया व्यूत्पादन खर्बुजा खः । थुकिया प्रक्रिया थथे दु- काहारबाजा > काहरबाजा [स्वरवृद्धि] > कहरबाजा [परागत समीभवन] > खरबाजा [महाप्राणीभवन] > खर्बाजा [अक्षरलोप] > खर्बुजा [स्वरवृद्धि] । काहाबाजा पुइपिन्त खर्बुजा धाइ । यैय्

काबुजा धाइ । यैया भिंघःत्वाःया ज्यापुतयूत काबुजा धाइ । मोहनीबले तलेजु भवानी थाहां कुहां बिज्याइबले काहा बाज पुइ । थ्व काहा बाजा पुइगु ज्या काबुजातयूसं याइ । गःपचा (४०) धैगु गोम्पचा खः । थुकिया प्रक्रिया थथे दु- गोम्प>गोंप [नासिकीकरण]>गोप [अनुनासिकीकरण]> गप [स्वरक्षय] >गःप [दीघता] । घ्यःक्वंचा (४१) घ्यः तय्गु क्वंचा दय्किपिं कुमाः खः ।

च.वासिन्दावाची :

छगू थासं मेगू थासय् थीथी कारणं थःगु थाय्वाय् हिलाच्चनी । न्हूगु थासय् वनाः च्वंसा नं मनूया नां स्वयाः नं कूल थाय्या नांकथं म्हसीका च्वनी । व हेकथं बिनां नं च्वनी ।

बिनां	आक्षरिक बनोट	आक्षरिक अर्थ	प्रायोगिक अर्थ
४२. खपे	खप - ए	खप - ए	खपया वासिन्दा
४३. ख्वपासि	ख्वपासि	ख्वपासि	ख्वपासि च्वंम्ह
४४. गोर्खाली	गोरख-आली	गोरख-आली	गोरखाली

खपे (४२) खपया वासिन्दायात धाइ । थुकिया प्रक्रिया थथे दु- ख्वप-ए > ख्वपे > खपे [अश्रुतिकरण] । नेपालभाषाय् थाय् थुइकीगु तँसा अर्थात वासिन्दावाची प्रत्यय -ए खः । थन ख्वप अकारान्त जूगुलिं लितँसा -ए जुल । ख्वपासि (४३) ख्वपासिं वःम्ह कुमाः । गोर्खाली (४४) खँगोलय् - आलि तँसा च्वनाः वःगु खनेदु ।

छ.घः

४५. विधाता	विधाता	विधाता	घः
४६. भैलःतेप	भैलःतेप	भैलःतेप	भैलः ख्वाः दूगु त्यप

सृष्टिकर्तायात विधाता (४५) धाइ । चाया भाला दइकीम्ह जूगुलिं कुमाःयात सृष्टिकर्ता धाइ प्रजापति नं धाइ । भैलःतेप (४६) थिमिया सी गुथी थ्वं तइगुगु भैलःख्वाः दूगु त्यपयात धाइ । थ्व भैलःत्यपः दय्किपिं कुमाःयात भैलःतेप धाल ।

ज.नसाज्वलं :

४७. क्वाति	क्वा - ति	क्वा - ति	गुता बूबःया ति
४८. छुस्या	छुस्या	छुस्या	छो सियातःगु नसा
४९. तुसि	तुसि	तुसि	तुसि
५०. पाँय्बजि	पाँय् - बजि	पाँय् - बजि	पाँय्चिंगु बजि
५१. प्याथः	प्याथः	प्याथः	प्याथः
५२. शंखघः	शंख - घः	शंख - घः	शंख - घः
५३. भिंबजि	भिं - बजि	भिं - बजि	भिंगु बजि
५४. मकै	मकै	कःनि	कःनि
५५. सिंकेमनः	सिंके - मनः	सिंके - मनः	सिंकेमनइम्ह

बिनां	आक्षरिक बनोट	आक्षरिक अर्थ	प्रायोगिक अर्थ
५६. सुतिपलानः	सुति - पलानः	सुति - पलानः	सीतं गाकातःगु पलः नइम्ह

गुन्हुपुन्हीबले गुता बूबः ल्वाकछ्यानाः क्वाति त्वनी । थथे बुबःल्वाकछ्याना दय्कीगु क्वाति थें खं नं ल्वाकबुकः याना ल्हाइम्ह कुमाःयात क्वाति (४७) धाइ । छ्व नेपाःगाःया प्रमुख बालीमध्ये छता खः । तापाक वनाः ज्या याइपिसं न्हिनसिया नसाकथं छुस्या (छ्व सियातःगु) नइ । थथे छुस्या नइपि थिमिया कुमाःयात छुस्या (४८) धाइ । तुसि सिसाबुसा खः । अथेखःसां अचार दय्केत छेली । भव्य क्वचाय् त्यनकि सिसाबुसा तइ । थुकिं पाचनप्रणाली बांलाकी । चथाःबले चथाद्यःया मू प्रसादकथं तुसि इनी । थथे तुसि इनीपिं कुमाःयात तुसि (४९) धाइ । बजि ल्हुइबल्य् वा अप्व लख्य् फोयातलकिं , यक्वतक बजि मसंकलकि पाँय् चिनेयः । थुज्वगु पाँय्चिंगु बजियात पाँय्बजि धाइ । पाँय्बजि (५०) थिमिया कुमाः बिनाः खः ।

भ्वाथःगु लायात प्याथः धाइ । प्याथः (५१) व शंखद्यः (५२) कुमाः बिनां खः । थुमित सेस्यःया मचा धाइ । न्हापा काः बिना दुम्ह सेस्यलं सेस्यः व कुमाः यानाः निम्ह व्याहा यानातःगु जुयाच्चन । कुमाःनिया सन्तानयात प्याथः धाल । व इलय् खुं तसकं दुख बीगु । खुं दुख ब्यूगु इलय् प्याथःयात लँ लिक्क लाःगु पिनेया छें काल । अले सेस्यःयात दुनेया छें काल । थौकन्हय् काः व प्याथः च्वनाच्चंगु स्वयबले थ्व खं पाय्छि खनेदु । थुपिं दिगत्वाल्य् च्वनी । दिगुत्वाःया दिगद्यः विशेषतः थिमिया सेस्यःतय्गु खः । थन कुमाः खलःया प्याथः व शंखद्यः निखलःया नं दिगद्यः हनी । थुकथं थुपिं सेस्यःया मचा धैगु सीदु (श्रेष्ठ, ने.सं. ११४३) । भिंबजि (५३) या अर्थ भिंगु बजि खः । बजि ल्हुइबले ई, मात्रा फुक्कं पाय्छि जुलकि भिंगु बजि पिहांवइ ।

कःनियात खय्भासं मकै (५४) धाइ । मकै खँग्वः संस्कृतया मर्कटान्न खँग्वःया व्यूत्पादन खः । मर्कटया अर्थ माकः, अन्नया अर्थ नसा जुल । थुकिया अर्थ 'माकःया यःगु नसा' जुइ । थथे कःनि दुपिन्त मकै धाइ । थुकिया प्रक्रिया थथे दु- मर्कट-अन्न>मर्कटान्न>मर्कटां [नासिकीकरण]>मर्का [अन्तिम वर्ण लोप]>मर्का [नासिक्य लोप]>मर्की [स्वरवृद्धि]>मर्कै [द्विस्वरीभवन]>मकै [रकार लोप] (श्रेष्ठ, ने.सं. ११४४क) ।

सिंकेमनः (५५) सिन्के नय् मयःम्ह मनूयात धाइ । सिंके लइं फिनाः दय्कीगु नसा खः । थ्व परम्परागत भोजय्, खासयानाः दुखं च्वनीबले चि नय्मज्यूगु इलय् छयःगु खनेदु । थिमिया कुमाःतसे सिंकेमनःगुलिं थ्व बिना च्वंगु धाइ । सुतिपलानः (५६) थिमिया कुमाः खः । थिमी पलः मीपिं नं कुमाःत दु । मचूगु पलः छेंय् हयाः सुकू याइ । सकूपलःयात सितं गाय्काः तइ । थथे सीतंगाःगु पलः नइम्हसित सुतिपलानः धाइ । यैया अकार ख्वपय् आकार जुइ । अथे हे ख्वप भाषिकाय् दीर्घ अकार नासिकीकरण जुइगु नियम कथं पलःया पलां जुल । थुकिया प्रक्रिया थुकथं जुइ- पलः>पलां [नासिकीकरण] ।

भ. नां :

बिनां	आक्षरिक बनोट	आक्षरिक अर्थ	प्रायोगिक अर्थ
५७. ध्वारसिं	ध्वार-सिं	ध्वादः-सिं	ध्वादःम्ह मनू
ध्वारसिं (५७) ध्वादःसिं खँगोलं वःगु खनेदु । थुकिया प्रक्रिया थथे खनेदु- ध्वादःसिं >ध्वाहःसिं [हकारीभवन]>ध्वारःसिं [रकारीभवन]>ध्वारसिं [दीर्घता क्षय] ।			

ज. पदप्रतिष्ठा :

५८. कुतु	कुतु	कुतु	रक्षक
५९. पतुवाल	पतु- वाल	पतु- वाल	पटवारी
६०. भासिमा	भासि - मा	भासि - माहा	भ्वासिम्ह माहा
६१. होना	होना	होना	स्वापुतइपि

कुतु (५८) विनाया कुमा:त लाय्कूया पिने च्वना: रक्षा याइपिं खनेदु । पतुवाल (५९) पटवारीया हिलावंगु रूप ख: । थुकिया अर्थ कुमा:यात चा काय्त्त बियात:गु जमीनया पटवारी दुपिं जुइमा: । भासिमा (६०) खँगव: भ्वासिमाहाया व्यूत्पादन ख: । थ्व खँगव: भ्वासि व माहा जानाव:गु खनेदु । लाय्कुलिं छम्ह कुमा:यात माहाया जिम्मेवारी बिल । कुमा: माहाँ जूबले भ्वासि जुया: बाँवांला:गु लं फिना:जूगुलिं भ्वासिमाहा धाल । लिपा व खँगव: ज्यला: भासिमा जुल । थुकिया प्रक्रिया थथे खनेदु— भ्वासि-माहा> भ्वासिमाहा> भ्वासिमां [नसिकीकरण]> भासिमा [श्रुति लोप]> भासिमा [नासिक्य वर्ण लोप, अतिरेक] । होना (६१) या अर्थ स्वापुतइपिं खनेदु । कुमालं चाया भाला दय्कूबले त्वना दय्कूगुलिं कुमा:या विना नं होना: जुल (श्रेष्ठ, ने.सं. ११४४) ।

ट. विशेषण :

६२. उप	उप	उप	अप्प:
६३. तको	त-को	त:-कू	त:कू
६४. त:ज:	त-ज:	त:- छँज:	यक्व छँज: दुपिं
६५. न्हाय्पं	न्हाय्पं	न्हाय्पं	न्हाय्पं
६६. मदुक्व धेवा दुपिं	मदुक्व धेवा दुपिं	मदुक्व धेवा दुपिं	माक्व धेवा दुपिं

विनां	आक्षरिक बनोट	आक्षरिक अर्थ	प्रायोगिक अर्थ
६७. हाकु	हाकु	हाकु	हाकु
६८. लखपति	लख-पति	लाख-मालिक	लाख दां दुपिं

उप (६२) आपा: खँल्हाइम्ह कुमा:यात उप्प: धाइ । तको (६३) उप हिलाव:गु कुमा: विना: ख: । त:ज: (६४) यक्व छँज: दुपिं कुमा: ख: । किसियाथें न्हाय्पं ता:हाकम्ह कुमा:यात न्हाएपं (६५) धाइ । यक्व धेवा दुपिं कुमा:यात मदुक्व धेवा दुपिं (६६) धाइ । हाकु (६७) हाकुम्ह कुमाया विना ख: । न्हापा लाख दां दय्के तसकं थाकु । उकिं थथे लाख दां दूगुलिं उम्हा कुमा:या नां हे लखपति (६८) जुल ।

ठ. बंजा:

६९. धौबंजा:	धौ-बंजा:	धौ-ब्यापारी	धौ मीम्ह
७०. चक्रधर	चक्रधर	चक्रधर	चक्रधर
७१. भुतुबन्जा:	भुतू - बन्जा:	भुतू - ब्यापारी	भुतूमीम्ह

धौ मीम्ह कुमा:यात धौबंजा: (६९) धाइ । थ्व विनां सेस्य:तय् नं दु । थुमिसं चक्रधर (७०) विना च्वइ । भुतुबन्जा: (७१) चाया भुतू दय्कीम्ह कुमा:यात धाइ ।

लिख

थुगु अध्ययनय् की, भंग:, पशुपाखें २० गू, कूल, वंश पाखें न्यागू, छँ पाखें स्वंगू, ज्या पाखें १० गू, ज्वलं पाखें स्वंगू, वासिन्दावाचीपाखें स्वंगू, द्य:पाखें निगू, नसाज्वलं पाखें १० गू, नां पाखें छगू, पदप्रतिष्ठा पाखेंप्यंगू, विशेषणपाखें न्हय्गू व बंजा: पाखेंस्वंगू याना: १२ गू पुचलय् ब्वथला: ७१ गू विनाया अध्ययन जूगु दु ।

थ्व अध्ययनं थिमिया कुमा:त बुँ व चाय् उप्प: ज्या याइ । बुँ व चाय् आपालं की दयाच्चनी । अथे हे बुँइ नं भंग: पशुत दयाच्चनी । थुपिं की भंग: पशुतसें उमिगु बुँ, बालियात रक्षा याइगु जूगुलिं विनां नं की, भंग:, पशुपाखें त:गु खनेदु । कूल, वंश, छँपाखें व:गु विनां स्वय्बले कुमा:त त:ज: दुपिं, त:मिपिं धैगु

नं सीदु । कुमाःतय्सं चा भाराया जक ज्या याइगु मखु मेगु नं लजगाः यानाहःगु खनेदु । थुकिंयानाः चा भारा दय्कीपिं म्हव जुयावनीगु खः ला धइथें च्वं । वासिन्दावाचीपाखें वःगु बिनां स्वयंबले थिमिइ ख्वपं, ख्वपासि व गोर्खा नं वपि खनेदु । मनूत म्वाय्त थीथी नसा मनसैं मगाः । उगु नसा नं थःम्ह हे उत्पादन याइ । उकिं थ्व नसायात सम्मानयासैं नसापाखें थीथी बिनां तःगु खनेगु । समग्रकथं स्वयंबले थिमिया कुम्हाःत थःगु देया रक्षा थःम्ह हे यानाः छेंया नितिं माःगु हलंज्वलं व नसात्वँसा नं थःम्ह हे उत्पादन याइपिं स्वावलम्बी, आर्थिक अवस्था बल्लापिं वर्ग धैगु उलाक्यंगु दु ।

सुभावा

थ्व अध्ययन थिमि नगरपालिकाया १ निसैं ९ वडा दुनेया कुमाः समुदाययाजक जूगु दु । थुकी की, भंगः, पशु, कूल, वंश, छें, ज्या, ज्वलं, वासिन्दावाची, घः, नसाज्वलं, नां, पदप्रतिष्ठा, विशेषण, बंजाः यानाः १२ गू पुचल्य् व्वथलाः ७१ गू बिनांया जक अध्ययन जूगु दु । थ्व बाहेक नं मेमेगु बिनां नं दइतिनि । उकिं थ्व सिबें उप्वः अध्ययन याय्गु थाय् ल्यंदनि ।

कृतज्ञता :

थ्व च्वसु च्वय्त मूवंगु सल्लाह सुभावा बियाः गुहालि यानादीपि प्रा.डा. ओमकारेश्वर श्रेष्ठजु व थिमिया प्रदिप श्रेष्ठप्रति कृतज्ञ जुसैं सुभाय् बियाच्वना ।

लिधंसा :

Müller, B. U. (1981). *Thimi-Social and Economic Studies on a Newar Settlement in the Kathmandu Valley*. GiessenM Institut für Geographie der Justus-Liebig-Universität Gießen.

जोशी, रास (ने.सं.१९२४), चाया थलबल, थ्याङ्का रिसर्च सेन्टर ।

प्रजापति, सुरेन्द्रविक्रम (ने.सं.१९२७), प्रजापति (मध्यपुर थिमि), नेवाः समाज, नेवाः देय् दबू ।

वज्राचार्य, धनवज्र (वि सं.२०३०), लिच्छविकालका अभिलेख, नेपाल र एसियाली अनुसन्धान केन्द्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय ।

श्रेष्ठ, ओमकारेश्वर (ने.सं.१९४४क), नेवाः कुनां-बिनां, नेवाः सांस्कृतिक ज्ञानकोष-नेवाः म्हसीका, नेपालभाषा एकेडेमि ।

श्रेष्ठ, ओमकारेश्वर (ने.सं.१९४४ ख), लुँभुका परम्परागत टोल, नेवाः सांस्कृतिक संरक्षण समिति, महालक्ष्मी नगरपालिका, वार्ड नं ८ वडा कार्यालय ।

श्रेष्ठ, धर्मकृष्ण चपलिछें (ने.सं.१९४४), थिमिया त्यस्यः बिनां, अष्ट गणेश अनुसन्धान केन्द्र ।

श्रेष्ठ, प्रदिप (ने.सं.१९४३), मध्यपुर थिमिया नेवाः बिनां, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ।

श्रेष्ठ, रविन (ने.सं.१९३९), खोपया ज्यापु कुनां, रामलाल श्रेष्ठ ।

श्रेष्ठ, राजेन्द्र तुब्ज्याः (ने.सं.१९२४), ऐतिहासिक थिमि, मालेकुले ।